

DOROTA RANCEW-SIKORA, *Gościnnosc – rozstanie z idealem. Socjologiczna analiza znaczeń i praktyk przyjmowania gości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2021, ss. 277

DOI: <https://doi.org/10.18290/rped26181.9>

Monografia profesor Doroty Rancew-Sikory pt. *Gościnnosc – rozstanie z idealem. Socjologiczna analiza znaczeń i praktyk przyjmowania gości*, jest pracą o charakterze teoretyczno-badawczym (perspektywa fenomenologiczna). Książka składa się ze wstępu, dziewięciu rozdziałów, zakończenia, podziękowań, bibliografii oraz indeksu nazwisk. Przedmiot badań niniejszej publikacji dotyczy fenomenu gościnnosci, rekonstruowanego zarówno w świetle różnorodnych międzynarodowych kultur, jak również uwarunkowań polskich. W opracowaniu uwzględniono ponadto perspektywę historyczną oraz porównawczą. Na szczególną uwagę zasługuje płaszczyzna wykorzystanych materiałów empirycznych oraz publikacji własnych, w tym materiałów wizualnych (nagrania audio i video), jak również transkrypcji rozmów (Rancew-Sikora, 2013, s. 12–30). Dobór materiałów jest celowy i uwzględnia następujące kryteria: zróżnicowanie pozycji społecznej autorów, sytuacja biograficzna, opis doświadczenia (Rancew-Sikora, 2021, s. 15).

Już sam tytuł książki jest niezwykle inspirujący, zwłaszcza że gościnnosc w Polsce to temat, który niejako w sposób *naturalny* związany jest z tożsamością, kulturą krajową, z licznymi tradycjami i rytuałami sprawiającymi, iż w konsekwencji zjawisko to odgrywa ważną rolę w definiowaniu szeroko rozumianej *polskości*. W książce Doroty Rancew-Sikory gościnnosc przedstawiona została zarówno jako cecha polskiej, jak i europejskiej kultury (s. 17). Ideał – jako hasło przewodnie – interpretowany jest jako punkt odniesienia w świetle zastanych społecznych faktów, zdarzeń czy procesów, których cechą wspólną jest permanentna transformacja, co z kolei sprawia, że nieustannie wytwarzają się nowe/alternatywne sposoby postrzegania i realizowania szeroko rozumianego procesu gościnnosci. Proces idealizacji gościnnosci rekonstruowany jest w ramach znaczeniowych tzw. pracy symbolicznej

w odniesieniu do tożsamości i integracji kulturowej, co z kolei generuje w danym momencie historycznym określony porządek społeczny (Rancew-Sikora, 2021, s. 9). Fundamentalnym pojęciem dla Autorki jest kultura, która zdefiniowana została zarówno jako zasób symbolicznych przekazów i znaczeń, jak również czynników autonomicznych oraz sprawczych (Rancew-Sikora, 2021, s. 19). Co więcej, w publikacji ujawnia się dość wyraźnie zjawisko gościnności jako istotnego aspektu fenomenu kultury autotelicznej, o którym pisała m.in. Antonina Kłoskowska (2007).

Poszczególne rozdziały tworzą spójną opowieść – od tematu ubóstwienia gościa i roli kobiet w świetle organizacji poszczególnych etapów gościnności (rozdz. I), poprzez pryzmat gościnności doświadczanej w podróży, umieszczonej z kolei w sposób metaforyczny na trzech osiach: miejsca, czasu i pozycji społecznej (rozdz. II). Następnie przybliżona zostaje problematyka płci w odniesieniu do wzorów i ról gościnności przypisanych zarówno mężczyznom, jak i kobietom (rozdz. III). W kolejnej części książki poznajemy praktyki kategoryzowania gości poprzez pryzmat społeczeństw hierarchicznie złożonych (rozdz. IV), po czym czytelniczki i czytelnicy zostają zaproszeni do poszukiwania epizodów gościnnych w autobiografiach (rozdz. V). Rozdział VI utworzony jest wokół pytania „według jakich kryteriów waloryzowane są zasługi w społeczeństwach, w których zaangażowane osoby (w tym przede wszystkim zaangażowane w organizowanie gościny) żyją i pracują”. Kolejne części książki dotyczą problematyki życia gościnnego w warunkach relacji transkulturowych (rozdz. VII) oraz mechanizmów zróżnicowanego współuczestnictwa, przedstawionych w świetle przykładowych interakcji przy stole (rozdz. VIII). Ostatni z rozdziałów poświęcony został zarówno gospodarzom, jak i gościom uroczystości rodzinnych (rozdz. IX).

W publikacji Autorka odnosi się zarówno do literatury z zakresu antropologii społecznej i kulturowej (w tym doświadczeń i zapisków Waława Sieroszewskiego, Vilhjalma Stefanssona i Marii Czaplickiej), jak również do tekstów naukowych, w tym opracowań socjologicznych oraz filozoficznych. Dużą rolę w odbiorze monografii odgrywają także dokumenty osobiste, wywiady pogłębione i nagrania audio oraz wideo. Podjęte zadanie poznawcze oscyluje wokół roli i znaczenia nauk społecznych, które odpowiedzialne są za rozpoznawanie warunków – w tym wypadku uwarunkowań gościny – w sposób holistyczny, analityczny, krytyczny i interpretacyjny, dzięki czemu można zainicjować proces zwiększania uczestnictwa i demokratyzacji gestów wyra-

żania międzyludzkiego szacunku oraz wyrównywania szans w świetle doświadczenia uznania¹ (Rancew-Sikora, 2020, s. 243).

Należy podkreślić, że podjęta w monografii analiza krytyczna zjawiska gościnności nie obejmuje wyłącznie kwestii związanych z konfliktami społecznymi, niesprawiedliwością i krzywdą. Autorka wyraźnie sygnalizuje, że zjawisko społeczne, które wzięła na warsztat „[...] jest przede wszystkim przedmiotem radości i dumy oraz sposobem budowania połączeń między ludźmi, przyjemnym i poszukiwanym” (Rancew-Sikora, 2021, s. 130). Gościnność w ujęciu narodowym może być naturalna, przyjemna i szczodra w codziennym, jak i odświętnym rytmie funkcjonowania rodziny oraz wspólnot. Zjawisko to przejawia się więc wokół różnego typu prywatnych okoliczności, które nacechowane są starannością, uważnością i opiekuńczością w stosunku do gościa, po wręcz wywieranie moralnego nacisku na bycie osobą gościnną, co z kolei – na co zwraca naszą uwagę Autorka – może nieść ze sobą zgodę na przekraczanie granic.

Dzięki książce poznajemy, w jaki sposób ideał gościnności działał i działa w wymiarze praktycznym na płaszczyźnie uwarunkowań zarówno globalnych, jak i regionalnych. W monografii chodzi więc o rozpoznanie problematyki tego, co konkretnie dzieje się podczas gościnnych spotkań. W tym kontekście prof. Rancew-Sikora zauważa, że „[...] gościnność wchodzi w zakres uniwersalnych i zarazem elementarnych relacji społecznych, które bazują na wspólnocie ludzi podobnie czujących, potrzebujących i narażonych, zakorzenionych w materialnej i biologicznej istocie ciała” (2021, s. 7). Badaczka za Hansem Joasem (2012, s. 11–33) akcentuje także rolę antyku i chrześcijaństwa w kształtowaniu się kultury europejskiej. Autorka prowadzi czytelniczki i czytelników od *Odysei* Homera, poprzez opowieści z Biblii Starego i Nowego Testamentu, w ramach których pojawiają się egzemplifikacje ofiar złożonych gościom, w tym ofiar ludzkich (kobiet). Śmiało można zaakcentować, że opisy te jawią się dziś – bez uwzględnienia kontekstu uwikłania gospodarzy w wewnętrzne i zewnętrzne relacje – nie jako szczodre, lecz jako niesprawiedliwe i wręcz makabryczne. W tym ujęciu przejawia się kwestia wyższości etyki gościnności nad etyką relacji łączących członków i członkinie domu rodzinnego (Rancew-Sikora, 2021, s. 32). Temat ten rozstrzygał Derrida, który zauważył, że poszczególne etyki gościnności nie są takie same, ale nie ma kultury ani więzi społecznej bez zasady gościnności (Derrida, 2005, s. 6).

¹ Więcej o „teorii uznania” przeczytamy w monografii Mirosławy Nowak-Dziemianowicz, *Szkoła jako przestrzeń uznania* (2020).

Z recenzowanej pozycji dowiadujemy się także o historycznych wzorach gościnności żeńskiej i męskiej w świetle nieustających transformacji społecznych światów danej epoki. Równie ciekawym wątkiem są analizy socjologiczne fenomenu gościnności interpretowanej jako „gry pogranicza”, obejmującej różnorodne kręgi społeczne z ich całą dynamiką i nieprzewidywalnością, szczególnie w momentach wojen czy kryzysów. W tego typu uwarunkowaniach – co warto szczególnie podkreślić, mając na uwadze obecną sytuację geopolityczną – gościnność poza typowymi cechami szczodrości i opiekuńczości, może przyjąć wymiar w pełni egzystencjalny. Autorka nie zapomina o osobach (głównie kobietach), które poprzez swoje zaangażowanie się w proces podtrzymywania „obfitej” gościnności, mogą utracić szanse na realizację własnych pragnień i dążeń, co z kolei może utrudnić im pozyskanie trwałego uznania i prestiżu społecznego.

Nie bez znaczenia dla Autorki były też kwestie dotyczące odmienności kulturowej w obrębie świadczenia gościnności, a co za tym idzie wyzwań jakie stoją przed zamieszkującymi wspólnie (pod jednym dachem) przedstawicielami i przedstawicielkami różnych kulturowo krajów. Całość narracji prowadzi nas do konkretnych egzemplifikacji gościnności w wymiarze m.in. rodzinnych i wspólnotowych uroczystości, co z kolei staje się inspirującym doświadczeniem za sprawą zastosowanych interpretacyjnych narzędzi analizy konwersacyjnej i multimodalnej. W tym wymiarze gościnność interpretowana jest przez Autorkę nie jako relacja dwustronna, lecz jako złożony kompleks relacji, na który składają się m.in. charakter i rodzaj różnych modeli gościnności, status społeczny osób zaangażowanych oraz zróżnicowanie pod względem płci, klasy społecznej, uwarunkowań kulturowych i sytuacyjnych.

Ciekawym wątkiem monografii jest zwrócenie uwagi na fenomen moralności, który zdaniem Autorki wbudowany jest w wymóg gościnności. Zgodnie z tym ujęciem gościnność wymaga niejako wprost okazania postawy moralnej i widziana jest poprzez zjawiska instrumentalizacji oraz konserwatyzmu. Rancew-Sikora dochodzi do wniosku o usankcjonowaniu moralnej przewagi gościa nad gospodarzem, w tym niewspółmierności zobowiązań i korzyści. Nie bez znaczenia jest w tym obszarze kolejny wniosek o „niepełności” idealnego obrazu gościnności, z którego wykluczane są kobiety, lub gdy ich rola sprowadzana zostaje wyłącznie do służenia mężczyznom. Co więcej, „gościnność wymaga okazania postawy moralnej, ale nie zakłada się, że rozmowa doprowadzi do wytworzenia podobieństwa czy głębszej relacji między podmiotami” (Rancew-Sikora, 2021, s. 73).

Kolejnym niezwykle wartościowym wątkiem książki jest ujęcie gościnności w odniesieniu do zjawiska pracy fizycznej, z rozróżnieniem jej na podkategorie takie jak: *labor*, *work* oraz *action* (Arendt, 2000; Fayard, 2021, s. 207–220). Zgodnie z tymi ramami znaczeniowymi pojęcie *labor* jest domeną gospodarstwa domowego i symbolizuje najmniej poważaną pracę, która determinuje biologiczne przetrwanie. W obliczu gościnności będą to takie czynności, jak przygotowanie jedzenia, zadbanie o porządek i zapewnienie opieki gościom. Z kolei kategoria *work* jest już aktywnością celową i nie ogranicza się do zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych (np. gości). Mowa tutaj o wyrabianiu narzędzi i szeroko rozumianych dzieł, co wiąże się z umiejętnością i pomysłem na przetwarzanie dostępnych zasobów. *Action* w perspektywie fenomenu gościnności symbolizuje czynności o charakterze społecznym, tj. komunikację, ekspresję Ja, nawiązywanie relacji, porozumienie i ujawnianie dystynkcji (Rancew-Sikora, 2021, s. 133–134). Przedstawione hasła wyraziście dookreślają często nieuchwytnie przestrzenie poszczególnych etapów i faz organizacji gościnności oraz przejęcia odpowiedzialności za ów proces, a są to działania, które (nie)mogą umożliwić kształtowanie się tożsamości i osobowości człowieka postrzeganego jako osoba, która nie tylko usługuje innym, ale która ma także prawo do samostanowienia.

W książce ukazana jest w pełnej okazałości (merytorycznej i formalnej) dynamika oraz złożoność różnorodnych sieci interakcji, których bazą są organizacja i struktura procesu gościnności. Dowiadujemy się, w jaki sposób w świecie pełnym różnic i dysonansów obejmujących płeć, wiek, hierarchię, habitusy, status społeczny, zawód, religię, kulturę możliwe jest – właśnie dzięki gościnności – neutralizowanie i przekraczanie pojawiających się, a zarazem nieuniknionych napięć (Rancew-Sikora, 2021, s. 14). W świetle przedstawionego materiału teoretyczno-empirycznego krytyka gościnności dotyczy trzech głównych kwestii, mianowicie: postrzegania gościny (jej przygotowania i organizacji) jako dodatkowej pracy domowej dla domowników; moralnego usankcjonowania gościny, w tym nakładu pracy na jej organizację; procesu opieki oraz troski gwarantowanych gościom w świetle indywidualnego aspektu poczucia komfortu i realnych możliwości życiowych (Rancew-Sikora, 2021, s. 131).

W ramach krytycznej analizy zjawiska gościnności Autorka zwraca naszą uwagę na takie kwestie, jak: współuczestnictwo, niesprawiedliwość uwarunkowań związanych z gościnnością, niebezpieczeństwa gościnności, aspektów (nie)gościnności w warunkach zagrożenia. W odniesieniu do sytuacji w Polsce Rancew-Sikora zauważa, że „pielęgnowanie tzw. szczodrej gościnności,

wymagającej poświęceń, odsłania to, jak bardzo tradycyjnym ludem jesteśmy, jak wiele w obrębie własnej kultury przechowujemy hierarchii, zakazów i przymusów i jak silny jest mechanizm społecznej kontroli sprawowanej przez moralizację życia codziennego” (2021, s. 236). Rozpoznanie tych znaczeń kieruje nas w stronę podejmowania prób przekraczania ujawnionych w monografii dychotomii tradycyjności i nowoczesności, aby w rezultacie móc cieszyć się gościnnnością w obrębie odwzajemnionych, stabilnych i podmiotowych relacji z realną szansą na obopólną satysfakcję i poczucie spełnienia.

Mając na uwadze zastrzeżenie Marka Czyżewskiego (2012, s. 69) o wzmożonym w ostatnich latach, choć nadal przejawiającym „stępienie ostrze krytyczne”, zainteresowaniu kulturą w ramach światowej (w tym polskiej) socjologii, warto sięgnąć po pozycję prof. Doroty Rancew-Sikory, ponieważ znajdziemy w niej nieoczywiste oblicza dyskursów, które od wieków uchodziły za niezwykle pozytywne i wartościowe w każdym wymiarze, nieprzeniknięte przemocą czy wykluczeniem, a dziś, dzięki tej lekturze poznajemy nowe/stare oblicza zjawiska gościnnności.

Małgorzata Obrycka

Uniwersytet Gdański

e-mail: malgorzata.obrycka@ug.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8202-4185>

BIBLIOGRAFIA

- ARENDR, H. (2000). *Kondycja ludzka*. Fundacja Aletheia.
- CZYŻEWSKI, M. (2012). Socjologia wobec kultury – uwagi na marginesie koncepcji Antoniny Kłoskowskiej. *Przegląd Socjologiczny*, 61(3), 67–89.
- DERRIDA, J. (2005). The Principle of Hospitality. *Parallax*, 11(1), 6–9.
- FAYARD, A. L. (2021). Notes on the Meaning of Work: Labor, Work, and Action in the 21st Century. *Journal of Management Inquiry*, 30(2), 207–220. <https://doi.org/10.1177/1056492619841705>
- JOAS, H. (2012). Kulturowe wartości Europy. Wprowadzenie. W: H. Jas, K. Wiegandt (red.), *Kulturowe wartości Europy* (s. 11–33). Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- KŁOSKOWSKA, A. (2007). *Socjologia kultury*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- NOWAK-DZIEMIANOWICZ, M. (2020). *Szkoła jako przestrzeń uznania*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- RANCEW-SIKORA, D. (2013). Dyskurs i interakcja – problem trafnego wyboru kontekstu do interpretacji rozmów. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 9(1), 12–30.
- RANCEW-SIKORA, D. (2021). *Gościnnność – rozstanie z ideałem. Socjologiczna analiza znaczeń i praktyk przyjmowania gości*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.